

7. Смирин В. М. Римская школьная риторика Августова века как исторический источник (По "Контroversиям" Сенеки Старшего) / В. М. Смирин // Вестник Древней Истории. - 1977. - № 1. - С. 95-113.

8. Тацит. Разговор об ораторах / Тацит; [пер. и исслед. Григория Павлуцкого]. - Киев: Унив. тип. (И. И. Завадзкого), 1885. - 153 с.

9. Тимофеев А. Г. Очерки по истории красноречия (Демосфен. Цицерон. Средние века и эпоха до XVII стол. Красноречие во Франции в XVII и XVIII в.) / А. Г. Тимофеев. - Санкт-Петербург: кн. маг. А. Ф. Цинзерлинга, б. Мелье и К, 1898. - 168 с.

10. Seneca, the Elder. Controversiae. Suasoriae / Seneca // Declamations [in 2 vol.] [engl.transl. by M. Winterbottom]. - Cambr., Mass.; Lnd.: Harvard UP, 1999. - Vol. 2. - 649 p.

I. Pantelejeva

DECLAMATION ELOQUENCE – PURE ART THROUGH IMAGINED AND IMPROBABLE

In article the attempt is made to find out specificity of antique rhetoric in a context of the Greek-Roman civilization, to show that the second sophism causes its status as demonstrative art where the form prevails over the contents.

Key words: rhetoric, declamation, imagined rhetorical reality, art.

© I. Пантелесева

Надійшла до редакції 13.01.2010

УДК 167/168

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

АНДРІЙ МАТВІЙЧУК,

кандидат філософських наук, завідувач кафедри філософії і права

Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. С. Дем'янука, м. Рівне

Матеріал присвячений обґрунтуванню нової наукової дисципліни, яку автор назвав "екологічна деонтологія". Стаття містить погляди автора на принципи екологічної деонтології, окреслює її світоглядно-методологічний потенціал. Екологічна деонтологія розглядається як один із засобів вирішення актуальних глобальних проблем людства.

Ключові слова: глобальні проблеми, трансформація свідомості, екологічна деонтологія, екологічне знання.

Постановка проблеми і роботи, у яких започатковано її вирішення. У XXI столітті людство увійшло із надзвичайним багажем проблем. За своїм змістом вони є доволі різноплановими, але сумарно наочно засвідчують принципові суперечності сучасної техногенної цивілізації, нерівномірність економічного, технічного, політичного, культурного розвитку людства, а також кричущий характер глобальної екологічної кризи і пов'язаних із нею сировинних, енергетичних та економічних проблем. Логічно, що тягар глобальних криз спонукав науковців та філософів із новою енергією звернутися до класичної дихотомії "людина - світ", особливо в частині з'ясування питання, наскільки духовний зміст, ціннісні установки сучасної людини визначили болючу дисгармонію між людиною та довкіллям.

Усе це, зрештою, надає особливого актуальності питанню, яких принципових змін вимагатиме світогляд сучасної людини, аби ця гармонія була відновлена. Водночас постає завдання пошуку, визначення та фор-

мування стандартів нових гармонійних відносин із Природою - і в предметно-практичній діяльності людини, і в практиці соціальних перетворень, і в процесі "самотворення" людини.

Переконані, що засобом і дослідження, і формування таких стандартів (та, зрештою, внутрішнього екологічного імперативу) могла б стати нова дисципліна, яка, вочевидь, постає на межі знання екологічного та етичного - її ми визначили як екологічна деонтологія [1].

Теоретичну основу дослідження в цій галузі становлять напрацювання у сфері аналізу світоглядних аспектів екологічної проблематики таких зарубіжних та вітчизняних авторів як Е. Ласло, К. Лоренц, Д. Медоуз, Х. Сколімовський, А. Швейцер, І. Бестужев-Лада, М. Кисельов, В. Крисаченко, В. Лук'янець, І. Малахов, Н. Депенчук, Т. Гардашук та інших [1-6]. До цих робіт примикає також праця М. Г. Білопольського [7].

Мета роботи - окреслити принципи екологічної де-

№ 1 (101) січень-лютий 2010 р.

онтології й на цьому ґрунті визначити її потенційні можливості для вирішення нагальних екологічних проблем сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Передусім зауважимо, що наша особлива увага до вихідних положень екологічної деонтології має цілком практичний характер. Адже традиційно категорією "принцип" (від латин. *principium* - начало, основа) позначають основне вихідне положення певної теорії, вчення, науки або світогляду. При цьому вивчення й розробка принципів діяльності є обов'язковим елементом будь-якої науки. Обґрунтоване, логічне та змістовне визначення вихідних положень є обов'язковою передумовою розвитку будь-якої теорії, а самі принципи мають фундаментальний характер для здійснення практичної діяльності на підставі положень цієї теорії. Фактично принципи теорії виконують функцію парадигмальних орієнтирів практичної діяльності. Водночас зміст принципів теорії (її діяльності) визначають ті завдання, які ми ставимо в нашому випадку перед екологічною деонтологією.

Зауважимо, що екологічну деонтологію ми розглядаємо як дисципліну, що повинна мати теоретичну та навчальну форми. При цьому функціональним завданням теоретичної екологічної деонтології є пошук, формування, осмислення нової системи морально-етичних норм та принципів, необхідних людині й для внутрішнього самотворення з позиції екологізованої свідомості, і для діяльності, спрямованої назовні з метою подолання глобальних криз, а також вирішення найактуальніших проблем сучасності. Натомість екологічна деонтологія як навчальна дисципліна матиме на меті інкорпорацію новітніх екологічних імперативів у свідомість, уміння та навички учнів та студентів як майбутніх представників різноманітних професійних і (ширше) соціальних груп. Адже ми переконані, що в сучасних умовах добре підготовлений спеціаліст у певній галузі повинен не лише володіти глибокими професійними знаннями, але й, спираючись на них, а також на внутрішнє екологічне переконання, уміти вирішувати практичні завдання у своїй професійній сфері з обов'язковим урахуванням екологічного чинника.

Зважаючи на вищесказане, перспективні завдання екологічної деонтології можна сформулювати таким чином:

1) формування, виходячи з комплексу глобальних проблем сучасності, нової системи морально-етичних норм та принципів, необхідних людині для вирішення найактуальніших проблем суспільства, зокрема екологічних;

2) створення стійкої системи знань про сутність екологічної етики та екологічної культури людини XXI ст., а також номінація екологічного імперативу як елемента особистої культури нашого сучасника, бази для подальшого формування екологічної свідомості людини в добу глобальних криз;

3) надання філософсько-методичної допомоги на всіх етапах виховної та навчальної підготовки в контексті засвоєння матеріалу екологічного знання та формування особистих (внутрішніх) уявлень та переконань стосовно екологічної етики та її ролі при здійсненні майбутньої професійної діяльності;

4) на підставі наявних здобутків екологічного знання екологічна деонтологія матиме на меті визначення необхідних змін щодо системи кваліфікаційних вимог у межах конкретних спеціальностей (практично в усіх сферах виробничої діяльності людини);

5) розвиток системи еколоґо-деонтологічних знань у контексті морального змісту особистості XXI ст., подальше формування екологізованої свідомості особи, що відповідатиме загальнолюдським гуманістичним ідеалам.

При цьому екологічна деонтологія, спираючись на потужний теоретичний потенціал екологічного знання, може, на нашу думку, виконувати цілу низку надзвичайно важливих суспільних функцій:

1) пізнавально-методологічну, що пов'язана з фундаментальними завданнями пізнання навколишнього світу і, зокрема, системи "людина - природа";

2) інформативну, яка реалізується через поширення відомостей про актуальні проблеми довкілля та життєдіяльності людини в ньому;

3) світоглядну, що зумовлена потенціалом екологічної деонтології до трансформації нормативних екологічних знань та інформації екологічного характеру в особистісні та емоційні знання, цінності та ідеали;

4) освітньо-виховну, що спрямована на трансформацію фундаментальних екологічних знань у практичні (нормативні) екологічні знання, адекватні потребам сьогодення;

5) практично-регулятивну, яка має прикладний характер і безпосередньо пов'язана з вирішенням нагальних екологічних проблем (в основі цієї функції знаходиться відображення об'єктивних законів навколишнього світу в поєднанні з усебічним дослідженням можливих наслідків антропогенного впливу на природу).

Отже, екологічна деонтологія як дисципліна філософського порядку сприятиме раціонально-критичному розумінню та вирішенню людиною проблемних ситуацій сучасного світу. І водночас морально готуватиме людину до стрімкого розширення технологічних можливостей людства, які, як правило, сьогодні супроводжуються виникненням різного роду проблем, що несуть загрози і людській духовності, і людській тілесності. Фактично йдеться про створення нових стратегій людського існування, які б ґрунтувалися на нових принципах.

Саме до вихідних положень екологічної деонтології ми безперечно відносимо принцип відповідальності, який активно розробляв німецький філософ Ганс Йонас у своїй праці "Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації". Як відзначають дослідники творчості Г. Йонаса [2], категорія відповідальності раніше не була основним (прерогативним) предметом дослідження філософів. Натомість німецький філософ намагається проаналізувати етичну традицію саме кризь призму цієї категорії. Це, зрештою, дає йому можливість зробити висновок, що певні установки класичної етики вимагають перегляду у зв'язку з характером людських дій, що принципово змінився в сучасному світі.

Ганс Йонас пропонує власні оригінальні етичні установки. Зокрема, проголошує тезу щодо важливості аналізу саме морального сенсу ряду технологічних кроків людської цивілізації. Це означає, що найближчі цілі будь-якої дії повинні піддаватися оцінці з погляду їх можливих віддалених наслідків і супутніх їм побічних ефектів. Таким чином, моральна дія повинна бути вписана в більш широкий часовий і просторовий контекст, ніж той, з яким має справу традиційна етика. Нова етика повинна включити часовий вимір, стати етикою майбутнього.

Унаслідок цього виникає проблема передбачення віддалених глобальних наслідків колективної діяльності. На думку Г. Йонаса, для її вирішення варто залучити весь арсенал можливих засобів: від гіпотетичних уявних експериментів до наукової фантастики. Важливе місце при цьому посідає так звана "евристика страху". Адже страх за майбутнє людства, страх перед можливою зміною сутності й вигляду самої людини стає головним ціннісноформуючим принципом. При-

чому йдеться не лише про страх перед чимось визначеним і "шкідливим", але й страх за щось і за Іншого. Саме цей аспект утворює смислове поле, у якому страх перед тією ж екологічною, космогенною, ядерною або будь-якою іншою катастрофою може бути наповнений етичним змістом. Страх за Іншого, причому не тільки співіснуючого, але й ненародженого є зворотною стороною відповідальності, і його культивування стає моральним обов'язком. Жодні обіцянки майбутніх благ і поліпшення якості життя не можуть виправдати ризик, навіть якщо його ймовірність незначна.

Не менш важливі для екологічної деонтології світоглядні принципи розробляються нині в межах сучасної біоетики. Зокрема, йдеться про принцип поваги до автономії особистості, принцип гідності особистості, принцип інтегриті (від англ. *integrity* - чесність, прямота; прямота, цілісність, незайманість, чистота) та принцип вразливості [3, с. 115].

При цьому в Європі наведені принципи належить застосовувати не лише в межах медицини, але й в інших галузях соціальної практики. Усі перераховані принципи прийнято розглядати в контексті турботи про інших людей, етики солідарності, відповідальності та справедливості, у світлі розвитку економіки та культури, досягнень медицини та біотехнологій останнього часу. Отже, розглянемо докладніше означені принципи.

Принцип поваги до автономії особистості суто в медичному значенні прийнято розглядати як "дозвіл" індивіда на здійснення медичного втручання. Водночас, виходячи з більш широкого контексту автономії як свободи, можна виокремити принаймні п'ять її значень, безпосередньо пов'язаних із атрибутами людської особистості:

- 1) створення ідеалів та цілей життя;
- 2) моральний зміст;
- 3) рефлексія та здійснення дій без застосування насилля;
- 4) персональна відповідальність;
- 5) інформована згода.

Як бачимо, практично всі наведені атрибути людської автономії змістовно перетинаються з тими функціями та завданнями екологічної деонтології, що ми їх сформулювали вище.

Принцип гідності особистості передусім передбачає повагу до прагматичної здатності людини робити правильний "розумний вибір". І водночас він відображає наявність внутрішньої сакральної сфери особи, почуття самоповаги та гордості за своє буття. Таким чином, принцип гідності може стати пересторогою не лише від втручання у психофізичний світ людини, але й від руйнації її довілля. Адже людина являє собою психотілесну та духовну цілісність. А руйнуючи чуттєвий світ людини - світ Природи, ми, безперечно, руйнуватимемо її внутрішній, духовний світ.

Щодо поняття *integrity*, то воно ввійшло до етичного дискурсу в останнє десятиліття. Існують два полюси його тлумачення. З одного боку, це принцип недоторканості та невтручання в приватне життя особистості, з іншого - це визнання історичної єдності людської культури, складеної з унікальних людських особистостей. Деякі дослідники (зокрема А. Швейцер, Г. Йонас, Г. Сколімовський [4]) включають у це поняття також зв'язок людства зі світом тварин і рослин, цілісність світу як умову існування всіх форм життя. Залучення цього принципу до екологічної деонтології відкриває значні перспективи для практик соціального перетворення та самотворення людини, метою яких проголошується побудова гідного людини світу (внутрішнього та зовнішнього).

І нарешті принцип вразливості всього живого тісно

пов'язаний із двома попередніми принципами. Вразливість - універсальний прояв не тільки людського буття, а й буття всього живого (Е. Левінас). Це характеристика стану як людини, так і тварин та природи, телеологічної організації світу. Вразливість відображає дві базові філософсько-світоглядні ідеї:

1) кінецьність і нетривкість життя людини та інших живих істот;

2) необхідність прийняття таких рішень, які спрямовані на турботу про вразливих представників життя на планеті.

При цьому фактично виходить, що до групи вразливих можна віднести й людей (різні верстви населення), й інших представників живої природи. Дотримання цього принципу особливо актуальне в сучасному суспільстві, яке прагне "досконалості" й усуває все вразливе та стигматизоване - страждання, психофізичні відхилення, старість, умирання, біологічну різноманітність та унікальність [3, с. 117-118].

До вищезгаданих принципів, на нашу думку, варто додати принцип технологічного скепсису, в основі якого обов'язковий скептицизм щодо традиційних для техногенної цивілізації цінностей, зокрема стосовно науково-технічного прогресу. Залучення такого принципу до світогляду сучасної людини формуватиме в неї готовність визнати наявність меж своєї компетентності та технологічної досконалості, усвідомлення можливих наслідків техногенного вторгнення в складні природні системи, прагнення ефективно здобувати та правильно застосовувати свої знання на практиці.

Усі ці принципи, на наше переконання, мають стати засадничими для екологічної деонтології. Лише в такому випадку екологічна деонтологія зможе стати ефективним науковим засобом вирішення нагальних екологічних проблем сьогодення, спрямованим на розбудову етносфери. "Етносфера - це така, більш висока, ніж ноосфера, стадія розвитку біосфери Землі, на якій етичні принципи і, зокрема, найважливіший з них - "принцип благоговіння перед життям", - стають основними регуляторами всіх сутнісно важливих стосунків людей один із одним, з одного боку, і людини, а разом із нею і всього людства, - із живою природою, з усіма організмами Землі" [5, с. 103]. У межах етносфери активність людини визначатиметься двома типами імперативів:

1) екологічний імператив, тобто сукупність екологічних обґрунтованих умов, виконання яких обов'язкове для всіх людей, які живуть на планеті;

2) моральний імператив як сукупність моральних підстав життя планетарного суспільства XXI ст. [6, с. 13-14].

У підсумку маємо зазначити, що пропонована екологічна деонтологія розглядається нами як засіб визначення та формування стандартів нових гармонійних відносин із Природою. У межах цієї нової дисципліни проголошується необхідність свідомої відмови від побудови технократичного, позбавленого моральних начал, любові та милосердя суперіндустріального та супертехнологічного суспільства. Означені цілі та завдання екологічної деонтології зумовлюють зміст вихідних принципів цієї дисципліни, що надалі визначатимуть напрямок її розвитку. При цьому можемо визначити як фундаментальні для екологічної деонтології такі принципи:

1) шанобливе (благоговійне) ставлення до життя в усіх його проявах;

2) шанобливе ставлення до навколишнього світу, природи;

3) відповідальність та позитивний спадок для майбутніх поколінь; "технологічна обачливість";

4) піклування про збереження цілісності природи та непорушності її внутрішньої гармонії.

Наявність внутрішнього екологічного імперативу, що спиратиметься саме на вказані принципи, на наше переконання, сприятиме виникненню в сучасній людині внутрішніх передумов та мотивацій свідомого (а можливо, і підсвідомого) вибору на користь екологічно зважених рішень та вчинків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матвійчук А. В. Деонтологічний аспект екологічного знання / А. В. Матвійчук // Мультиверсум : філософський альманах. - К. : Центр духовної культури, 2006. - № 59. - С. 33-44.

2. Карачевцева Л. Етика відповідальності Ганса Йонаса та Емануеля Левінаса / Л. Карачевцева // Філософська думка. - 2006. - № 4. - С. 90-111.

3. Пустовіт С. Методологічний аналіз особливостей європейської білетики / С. Пустовіт // Філософська думка. - 2006. - № 4. - С. 112-128.

4. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. - К. : Видавець ПАРАПАН, 2005. - 200 с.

5. Симкин Г. Н. Рождение этносферы / Г. Н. Симкин // Вопросы философии. - М. : Наука, 1992. - № 3. - С. 95-103.

6. Моисеев Н. Н. Мир XXI века и христианская традиция / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. - М. : Наука, 1993. - № 8. - С. 3-14.

7. Белопольский Н. Г. Энвайроника / Н. Г. Белопольский. - Донецк : Ин-т экономики промышленности НАН Украины, 2007. - 436 с.

A. Matvijchuk

PRINCIPLES OF ECOLOGICAL DEONTOLOGY AS TO MEAN OF FORMING OF ECOLOGICAL IMPERATIVE OF CONDUCT OF MODERN MAN

Material is devoted the ground of new scientific discipline which an author named "ecological deontology". The article contains the looks of author to principles of ecological deontology, outlines it view-methodological potential. Ecological deontology is examined as a mean of decision of global issues of the day of humanity.

Key words: global problems, transformation of consciousness, ecological deontology, ecological knowledge.

© А. Матвійчук

Надійшла до редакції 18.01.2010

УДК 316

МОРАЛЬНО–ЕТИЧНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНА ТА ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА

АЛІНА БІЛОУС,

аспірант Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

Стаття присвячена ціннісно-нормативним підвалинам громадянського суспільства в Україні та Центральній Європі. Автор актуалізує теоретичні підходи, пов'язані із цим феноменом, теоретичну сутність та практичну моральну необхідність інституту громадянського суспільства для Центральної Європи та України. Наголошується на тому, що дослідження проблематики життєвого світу є важливим завданням для сучасної України.

Ключові слова: громадянське суспільство, Україна, Центральна Європа.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики громадянського суспільства в останні десятиліття в Україні свідчать про неможливість імплементації цієї ідеї в суспільну практику без одночасного впровадження морально-етичної легітимності в нашому суспільстві та визнання самоврядних людських практик. При цьому в сучасному українському суспільствознавстві поняття легітимності дуже часто використовують вузько: для оцінки й коментарів дій представників влади, верифікації їх практичних дій у площині відповідності законам та Конституції. В українському суспільстві за

останні роки була відтворена нормативно-процедурна легітимність, коли українські спільноти сприймають процес легітимності в термінах адекватності дії представників влади існуючим писаним процедурам у межах правових інституцій, у ракурсі встановленого владою політичного режиму. Численні політологи, публіцисти, представники різноманітних засобів масової інформації акцентують увагу лише на вимірах дотримання "букви закону" та максимумах ефективності в межах певного політично-конституційного ладу. Такий вимір визнання призводить до одностороннього сприйняття

№ 1 (101) січень-лютий 2010 р.